

original scientific paper
prejeto: 2002-04-16

UDK 94(497.5)"18/19":329.3
929 Prodan I (1852-1933)

DON IVO PRODAN KAO POLITIČAR I ZASTUPNIK

Marjan DIKLIĆ

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru, HR-23000 Zadar, Obala kneza Trpimira 8

IZVLEČEK

V članku je prikazano življenje in delo don Iva Prodana (1852-1933), duhovnika in enega od prvakov pravškega gibanja v Dalmaciji v avstro-ogrskem obdobju. Razprava temelji na arhivskih in časopisnih virih, v središču avtorjevega zanimanja pa je Prodanova politična dejavnost, še zlasti parlamentarno delovanje v Dalmatinskem saboru in avstrijskem državnem zboru na Dunaju. V Dunajskem parlamentu je Prodan skupaj z drugimi pravaši iz Dalmacije in Istre sodeloval s slovenskimi poslanci iz vrst Slovenske ljudske stranke, s katerimi ga je družilo zagovarjanje trialističnega programa državnopravne reforme Habsburške Monarhije.

Ključne besede: Ivo Prodan, pravaštvo, Dalmacija, Habsburška Monarhija

DON IVO PRODAN – UOMO POLITICO E DEPUTATO

SINTESI

L'articolo illustra la vita e l'opera di don Ivo Prodan (1852-1933), sacerdote ed uno dei dirigenti del movimento legato ai partiti croati del Diritto nella Dalmazia austro-ungarica. Nel tratteggiare l'attività politica dell'uomo politico, l'autore si è basato su fonti archivistiche e giornalistiche, trattando in particolare l'opera da lui svolta in veste di deputato alla Dieta Dalmata e alla Camera dei deputati austriaca. Assieme agli altri deputati dalmati e istriani dei partiti croati del Diritto al parlamento di Vienna, Prodan collaborò con i deputati del Partito Popolare Sloveno, sostenendo con loro il programma trialistico, volto a riformare l'assetto giuridico – statale della monarchia asburgica.

Parole chiave: Ivo Prodan, partiti croati del Diritto, Dalmazia, Monarchia asburgica

Don Ivo Prodan, istaknuti hrvatski publicist, političar i zastupnik u Dalmatinskom saboru i Carevinskom vijeću, rođen je u Janjini na poluotoku Pelješcu 31. prosinca 1852., a umro u Zadru 9. ožujka 1933. godine. Prodanovi su se (braća Ante i Mate) doselili u selo Janjinu na poluotok Pelješac iz Zagvozda kod Imotskog krajem tridesetih i na početku četrdesetih godina 19. stoljeća i orodili se sa starom pelješkom obitelji Kalafatovića. Pučku školu pohađao je i završio mladi Ivo Prodan u Janjini, gimnaziju u Dubrovniku, a studij bogoslovije u Zadru. Školovao se, misaono sazrijevao i politički razvijao pod idejnim utjecajem Katoličke crkve, osobito don Mihovila Pavlinovića i njegove nacionalno-integracijske ideologije s jedne strane, a s druge nalazio se pod snažnim idejnim utjecajem banovinskog pravaštva, posebice Ante Stračevića i Eugena Kvaternika, čije je ideje oduševljeno prihvaćao i širio po Dalmaciji sedamdesetih i osamdesetih godina 19. stoljeća (Diklić, 1992a; Diklić, 1998; Vekarić, 1993, 43; Vekarić, 1996, 180-181).

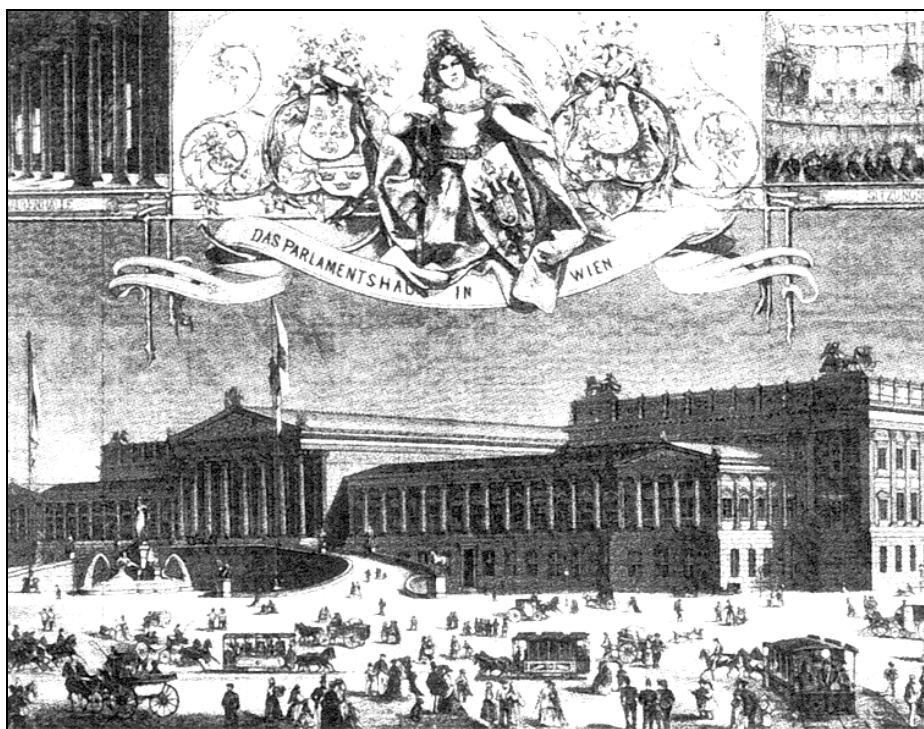
Još kao student bogoslovije, sklon pravaškoj politici i novinarstvu, uređivao je u Zadru (1875./76.) studentsko vjersko-književno glasilo *Harmonia*, što se poslije u

njegovu novinarskom i publicističkom radu pokazalo veoma dragocjenim iskustvom. Nakon završenog studija Prodan se zaređuje za svećenika. Zaredio ga je 5. studenoga 1875. godine dubrovački biskup msgr. Ivan Zafron, nakon čega je prvu misu održao u svom rodnom mjestu Janjini na poluotoku Pelješcu. Poslije zaređenja ne ostaje na službi kao svećenik u Dubrovačkoj biskupiji, nego po nalogu zadarskog nadbiskupa msgr. Pietra Doima Maupasa kratko radi kao profesor hrvatskog jezika u Zmajevićevu sjemeništu u Zadru; a zatim se posvećuje novinarstvu i politici, što je bila njegova životna želja. Svojim upornim i marljivim domoljubnim radom don Ivo Prodan i u novinarstvu i u politici postiže velik uspjeh. U Zadru osniva 1883. svoju tiskaru (*Katolička hrvatska tiskarna*), uređuje i tiska brojna hrvatsko-pravaška, vjerska i drga glasila (*Katolička Dalmacija*, *Hrvatska kruna*, *Stekliš*, *Pravaš*, *Hrvatska i dr.*), brošure i knjige, a u politici prihvaća pravaštvo i širi pravaške misli posvuda u Dalmaciji. Ukratko, Prodan organizira i vodi prvu dalmatinsku pravašku skupinu; osniva Stranku prava i Čistu stranku prava u Dalmaciji; postaje njihov istaknuti vođa, predsjednik dalmatinske Stranke prava i dugogodišnji zastupnik u Dalmatinskom saboru u Zadru i Carevinskom vijeću u Beču, a jedno vrijeme bio je i dopredsjednik Svepravaške organizacije koja se odnosila na sve hrvatske zemlje (Ob, 11. 3. 1933; HS, 1. 4. 1933; Ka, 1933; JD, 10. 3. 1936; GK, 13. 3. 1983; Jasprica Mašinac, 1976, 61-67; Diklić 1992b; SD, 4. 3. 1993; Diklić, 1995; NL, 29. 3. 1996).

Gotovo šest punih desetljeća živio je i djelovao don Ivo Prodan u Zadru, glavnom gradu austrijske pokrajine Dalmacije; radeći uporno u hrvatskom nacionalno-političkom i državotvornom duhu; boreći se stalno za jedinstvo, opstojnost i slobodu hrvatskog naroda i države; prkoseći u toj borbi za hrvatstvo i Hrvatsku, za ponarođenje i pohrvaćenje Zadra, nekom čudesnom i nadljudskom snagom autonomaštvu, nijemstvu, iredentizmu, srpstvu i jugoslavenstvu, a ponekad i domaćem narodnjaštvu, odnosno suprotstavljajući se svemu što je u to vrijeme bilo protuhrvatsko. Hrvljući se s moćnim neprijateljima hrvatstva u Domovini i izvan nje, on se u toj velikoj borbi često sukobljavao ne samo sa svojim političkim protivnicima, nego i sa svjetovnim i crkvenim vlastima koje mu nisu praštale, redovito izvlačeći deblji kraj. Ipak, najteže od svega pogodila ga je vjerska disciplinska mjera "suspensio a divinis", to jest udaljenje od oltara i zabrana obavljanja crkvenog bogoslužja (mise), što mu je bila dvaput izrečena od zadarskih nadbiskupa P. D. Maupasa 1888. i Grgura Rajčevića 1898. godine, koji se nikako nisu slagali s njegovim političkim radom i borbom za glagoljicu. Ali pred kraj te divovske borbe za hrvatstvo i Hrvatsku, kada je Zadar s dijelom jadranske obale i otoka poslije Prvoga svjetskog rata na temelju Londonskog (1915.) i kasnije Rapallskog (1920.) ugovora pripao Italiji, za don Ivo Prodana nastupili su teški dani. Unatoč svemu on ipak nije htio napustiti svoj

Sl. 1. / Fig. 1: Don Ivo Prodan (1852-1933)

Sl. 2: Središnji državni Parlament u Beču.
Fig. 2: The central State Parliament in Vienna.

voljeni Zadar, kao što su to učinili mnogi hrvatski političari iz tog Grada i drugih okupiranih krajeva, nego je pod cijenu života nastavio svoju staru borbu za Hrvatsku, prkoseći uporno novoprstiglim osvajačima. Međutim, pod pritiskom novih vlasti – a posebice pod nasiljem talijanskih iredentista i fašista, koji su ga stalno uznemiravali, ugrožavali i onemogućavali u radu – morao je popustiti i svoju političku djelatnost, koja je prvenstveno bila namijenjena Hrvatima, zajedno sa svojom *Katoličkom hrvatskom tiskarnom*, premjestiti u Preko na otok Ugljan. Preko se tada nalazilo u sastavu prve jugoslavenske države Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca.

Prodanova *Katolička hrvatska tiskarna*, izuzetno značajna za razvoj zadarskog tiskarstva i hrvatske nacionalne svijesti u Dalmaciji, radila je u Zadru od 1883. do konca 1925. godine. Poslije toga ju je don Ivo pod pritiskom talijanskih fašističkih vlasti morao premjestiti u Preko na Ugljan gdje je radila do početka 1929. godine, tiskajući za hrvatski puk istoimeno glasilo *Preko*. Zbog starosti, bolesti i iznemoglosti Prodan je svoju tiskaru sredinom 1930. prodao fratrima franjevcima Samostana sv. Pavla na otočiću Galevcu. Fratri glagoljaši su je premjestili na svoj otočić i smjestili u posebno opremljenu kućicu blizu ulaza u samostansku crkvu, gdje je uspješno radila još više od deset godina. Nakon pada fašističke Italije 1943. godine većim dijelom su je preuzeli i poslije Drugoga svjetskog rata dokrajčili Titovi partizani (AKSPG; Galić, 1979, 66-69; Bacalja, 1988).

Iako je neposredno poslije Prvoga svjetskog rata i talijanske okupacije Zadra živio teško Prodan je, ostavši dosljedan i vjeran sebi i svojim mladenačkim pravaškim idealima o ujedinjenoj i samostalnoj Hrvatskoj, odbio pomoć i moguću mirovinu novostvorene jugoslavenske države, izrazivši samo želju da nakon smrti bude pokopan u hrvatsku zemlju, što mu se na kraju i ostvarilo. Iznemogao i u podmaklim godinama on je sve više pobolijevao i, nakon jedne žešće upale pluća, umro je 9. ožujka 1933. u Zadru u 81. godini starosti. Nakon veličanstvenog sprovoda u Zadru i Preku, kojeg su don Ivi Prodanu priredili njegovi brojni štovatelji, svećenici, politički istomišljenici, prijatelji i drugi hrvatski domoljubi, pokopan je 11. ožujka 1933. godine u groblju Samostana sv. Pavla na otočiću Galevcu, gdje i danas počiva u miru (HSm, 1. 4. 1933; HSt, 19. 3. 1933; GK, 13. 3. 1983).

Don Ivo Prodan se kao političar vrlo rano opredjeljuje za pravaštvo, Starčevića i Stranku prava. Opredijelivši se za pravaštvo kao najdržavotvorniju hrvatsku ideologiju i politiku, on već krajem sedamdesetih i na početku osamdesetih godina 19. stoljeća prihvaća i širi pravaške ideje koje su nezadrživo strujile iz Banske Hrvatske, formira u Zadru i zadarskim Arbanasima prvu dalmatinsku pravašku skupinu, piše i objavljuje njen politički program i pokreće prva čisto pravaška glasila (*Stekliš i Pravaš*) u Dalmaciji (Diklić, 1990). Svoj politički program, tiskan u Zadru na početku 1884. godine

pod naslovom *Naš program*, Prodan dijeli na dva bitna dijela. U prvom vjerskom i nepromjenljivom dijelu, pod naslovom *Bog*, on govori o Bogu i rimokatoličkoj vjeri kao najboljoj mogućoj vjeri za čovjeka. U drugom, političkom i promjenljivom dijelu programa, pod karakterističnim naslovom *Hrvatska*, Prodan raspravlja o rješavanju hrvatskoga nacionalnog i državnog pitanja na temeljima prirodnog i povijesnog hrvatskoga državnog prava. Rješenje tog problema – koji čini okosnicu, temelj, bit i smisao njegova programa i ukupnog političkog djelovanja – Prodan vidi u postojećem državnom okviru i trijalističkom preustroju dvojne Austro-Ugarske Monarhije. Zbog toga se on zalaže za ukidanje dualizma i uspostavljanje složenijega trijalističkog sustava vladavine, u kojem bi ujedinjena Hrvatska (uključujući i slovenske zemlje koje je priželjkivao, ali na tome nije inzistirao), pored već postojeće Austrije i Ugarske, postala treća državna cjelina (Prodan, 1895a, 12-64; 1895b, 68-88; 1895c, 107-154).

Za razliku od izvornog banovinskog pravaštva Starčevićeva tipa koje nikako nije prihvaćalo trijalizam, a osobito ne onaj koji se najavljavao iz Beča, Ivo Prodan je već početkom osamdesetih godina 19. stoljeća bio voljan prihvatiti trijalizam, okvir Monarhije i dinastiju Habsburgovaca, ali pod uvjetom da unutar tog državnog okvira dođe do rješenja hrvatskog pitanja. Dakle, Prodan je u skladu sa svojim temeljnim programskim političkim stajalištima uvjetno prihvaćao okvir Monarhije i trijalizam kao moguće rješenje hrvatskoga nacionalnog i državnog pitanja, ali je istovremeno priželjkivao i samostalno rješenje izvan tog okvira. Stoga se bit njegova političkog programa iz 1884. može najkraće svesti na: Boga i rimokatoličku vjeru, hrvatstvo i Hrvatsku, prirodno i hrvatsko povijesno državno pravo, katolicizam i dinastičnost, te otvoreni protodualizam i državni trijalizam u okviru, a naslućivala se i priželjkivala i puna samostalnost i neovisnost Hrvatske izvan toga državnog okvira, čemu je Prodan kao gorljivi Hrvat i pravi starčevićanac stvarno težio. Ali, bez obzira kako je zamišljao hrvatsku državnu samostalnost, potrebno je posebice naglasiti da don Ivo Prodan tu samostalnost ni u programu a ni u kasnijim spisima nikada nije zamišljao u nekakvoj široj jugoslavenskoj državnoj zajednici na Balkanu, a ponajmanje sa Srbima i Srbijom, što je više bila odlika stare narodnjačke ideologije i politike. Njega je kao pravaškog političara poglavito interesiralo ujedinjeno hrvatstvo i samostalna Hrvatska, ako mora uvjetno u postojećem državnom okviru trijalistički preustrojene Austro-Ugarske Monarhije, a ako ne, onda izvan tog državnog okvira, ali jedino kao ujedinjena, slobodna, suverena i potpuno samostalna hrvatska država (Prodan, 1895a, 1-64).

Sredinom 1894. Prodan zajedno s Jurjom Biankinijem, Franom Supilom, Antom Trumbićem i Josipom Kažimirom Ljubićem na Osnivačkoj konferenciji u Zadru ujedinjuje tri dalmatinske pravaške skupine i

osniva jedinstvenu Stranku prava u Dalmaciji. Ta stranka djelovala je pod Trumbićevim i Biankinijevim vodstvom do 27. travnja 1904. godine, kada se u Splitu ujedinjuje s ostacima stare Narodne hrvatske stranke u novu Hrvatsku stranku (SKS, AFAT; NL, 1894; PLKD, 1894). Nezadovoljan radom tek osnovane dalmatinske Stranke prava, a osobito nezadovoljan njezinim odnosom prema rascjepu u banovinskoj Stranci prava (1895.) i svojim statusom u novoformiranoj stranci, don Ivo Prodan, slijedeći privremeno Josipa Franka i njegovu Čistu stranku prava u Banovini u kojoj se pred smrt našao i bolesni Ante Starčević, izaziva rascjep među dalmatinskim pravašima i godine 1898. osniva Čistu stranku prava u Dalmaciji. Ta stranka samostalno djeluje od 1898. do sredine 1906. godine, kada se u Dubrovniku ujedinjuje s preostalim dalmatinskim pravaškim skupinama u jedinstvenu Stranku prava u Dalmaciji pod Prodanovim vodstvom, koji tada postaje i sve do kraja 1918. ostaje njezin predsjednik (KS, 1898; DKČSP, 1900; ISSP, 1906; Diklić, 2000).

Tijekom rada Čiste stranke prava, a osobito potkraj 19. i na početku 20. stoljeća, Prodan se posebice borio za očuvanje i obnovu glagoljice te prava cjelokupnog hrvatskog naroda, a ne samo pojedinih župa kako je tada bilo predlagano s najvišeg mjesta u Katoličkoj crkvi, na njezinu neograničenu uporabu. Koncem zadnjeg desetljeća 19. stoljeća – nakon što je austrijska diplomacija i službena politika, koristeći se nedovoljnom brigom i popustljivošću Vatikana, pokušala onemogućiti uporabu glagoljice u crkvenom bogoslužju, videći u njoj sasvim pogrešno opasni rusofilski utjecaj usmjeren protiv opstanka Monarhije – u njezinu obranu istupio je don Ivo Prodan i brojno niže dalmatinsko svećenstvo. U toj iscrpljujućoj borbi, koja se vodila i protiv Beča i protiv Rima, on je nekoliko godina predvodio nepopustljivi dalmatinski hrvatski puk i svećenike glagoljaše, protivčeći se i zadarskom nadbiskupu Grguru Rajčeviću, koji je pod utjecajem Beča pokušao potpuno zabraniti uporabu glagoljice u Zadarskoj nadbiskupiji. Zalažući se za glagoljicu kao najveću kulturnu i duhovnu baštinu svoga naroda, u čiju obranu je napisao veliki broj novinskih članaka i dvije opsežne knjige zbog čega je najviše i bio kažnjen "suspensio a divinis", Prodan je bio posve uvjeren da se bori za hrvatski narod i državu, za njihovo jedinstvo, slobodu opstojnost i samostalnost, a protiv vjekovnih neprijatelja Hrvata i Hrvatske, što je u biti bilo točno i što se veoma dobro uklapalo u njegovu širu ideološku i političku koncepciju pravaške državotvorne politike (Prodan, 1900; 1904).

Na izborima za Dalmatinski sabor 1901. i 1908. godine don Ivo Prodan je kao pravaški kandidat, prvi put Čiste stranke prava a drugi put Stranke prava, bio izabran za zastupnika u izbornom kotaru Zadar-Pag-Rab-Biograd. Taj izborni kotar u sjevernoj Dalmaciji postao je i još dugo ostao njegovo glavno izborno uporište u kojem je više puta zaredom pobjeđivao svoje protu-

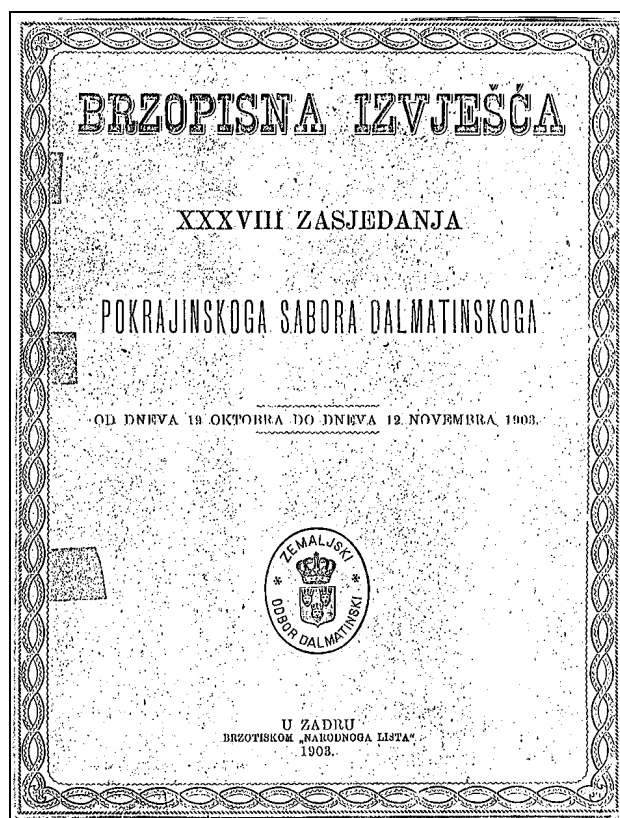
kandidate i bio biran za zastupnika. Sudjelujući u radu Dalmatinskog sabora u dva izborna mandata (1901.-1908; 1908.-1912./18.), Prodan se isticao u obrani hrvatskih nacionalnopolitičkih, gospodarskih, prosvjetnih, kulturnih i posebice državnih interesa. Međutim, njega je kao pravaša ipak najviše interesirala državotvorna politička problematika, odnosno borba za rješavanje hrvatskoga državnog pitanja, koju je uporno vodio protiv vladajućega birokratskog austrougarskog režima, ali i protiv autonomaških i srpskih zastupnika u Saboru i izvan njega. Potrebno je naglasiti da u toj borbi nikada nije zanemarivao ni borbu za rješavanje drugih manje važnih životnih pitanja i problema. Zapravo, Prodanov politički interes u Dalmatinskom saboru kretao se od rješavanja onih najsloženijih i najtežih državnopravnih pitanja – vezanih isključivo uz opstanak, slobodu, ujedinenje i samostalnost hrvatske nacije i države – preko manje složenih, ali također važnih, kao što su: obnova vinogradarstva, pomorstva i brodarstva, ukidanje kmetstva, brži razvoj poljoprivrede, industrije i prometa, veća izgradnja radničkih stanova, rješavanje jezičnog pitanja, izborna reforma, te uvođenje općeg, jednakog i tajnog prava glasa; do onih najsitnijih i naoko manje važnih, koji u svakodnevnoj borbi za opstanak ponekad za čovjeka život znače, kao što su primjerice: pitka voda, škola, crkva, ambulanta, pošta, cesta ili pak uspostava brodske veze s kopnom za neko udaljenije otočno mjesto (Diklić, 2001).

Već na početku svog zastupničkog rada, prigodom polaganja svečane prisege na vjernost austrijskom caru i poštivanje državnih zakona, Ivo Prodan 1902. ustaje protiv toga i predlaže da se hrvatski zastupnici zaklinju na vjernost samo hrvatskomu kralju (BI, 1902, 437-440). Naravno, taj prijedlog nije bio usvojen od vladajuće zastupničke većine kao što nije bila usvojena ni pomno sastavljena Adresa pravaških zastupnika, naslovljena caru Franji Josipu I. 1902. godine, u kojoj su bili izneseni glavni politički i gospodarski problemi Dalmacije, ali i prijedlog za rješavanje hrvatskoga državnog pitanja (BI, 422, 508-510).

Kada se na početku 20. stoljeća u Dalmatinskom saboru javlja politika *novog kursa*, koju uglavnom stvaraju i vode pravaški zastupnici, i don Ivo Prodan u početku podupire tu protuaustrijsku hrvatsku politiku. To osobito dolazi do izražaja u njegovu govoru kojeg je održao u Dalmatinskom saboru 8. studenoga 1903. godine (PHK, 1903). U tom govoru on se, uz Antu Trumbića i Jurja Biankinija, pretvara u najoštrijeg kritičara austrijske politike i uprave u Dalmaciji. Među ostalim, traži hitno rješavanje hrvatskog pitanja na temeljima prirodnog i povijesnoga hrvatskog državnog prava, a uvjetno čak i smjenu vladajuće dinastije Habsburgovaca. To je bila najžešća kritika ikad izrečena od strane jednoga hrvatskog zastupnika u Dalmatinskom saboru protiv austrijske vladavine u toj pokrajini. Dođue, bilo je i drugih veoma oštih kritika na račun

austrijske uprave u Dalmaciji, ali nikada i nitko u Dalmatinskom saboru nije išao toliko oštro i toliko daleko da je, ako hrvatsko nacionalno i državno pitanje uskoro ne bude riješeno, otvoreno najavio mogućnost promjene vladajuće dinastije. Osim zastupnika Prodana, to se nitko usudio učiniti nije, iako je bilo još dosta onih koji su mislili isto ili slično kao on (BI, 1903, 689-700).

U isto vrijeme Prodan podupire narodni pokret u Banskjoj Hrvatskoj 1903./1904. godine; ustaje protiv nasilja bana "krvnika" Károlya Khuena Hédervárya; sudjeluje u dalmatinskom zastupstvu koje želi upoznati cara Franju Josipa I. na nepodnošljivi teror Mađara u Hrvatskoj i s tim u svezi prosvjeduje u Beču pred licem Europe protiv tog nasilja (u sastavu dalmatinskog zastupstva, čiju audijenciju je car Franjo Josip I. iz straha od Mađara odbio 1903. godine, pored hrvatskih zastupnika iz Dalmacije i Istre, nalazila su se i dvojica slovenskih zastupnika iz Trsta dr. Otokar Ribač i Ivan Gorjup); a u Dalmatinskom saboru aktivno sudjeluje u rušenju namjesnika Erasma Handela, koji je zbog uvrede nanesene Dalmatincima (posumnjavši u njihovu pošteni riječ) morao napustiti Dalmaciju 1904. godine (BI, 1905, 925-927; Diklić, 2001).

Sl. 3: Brzopisna izvješća XXVIII zasjedanja Pokrajinskoga sabora Dalmatinskoga, Zadar 1903.

Fig. 3: Telegraphic reports on the 28th session of the Regional Parliament of Dalmatia, Zadar 1903.

Sl. 4: Bista don Ive Prodana, nedavno postavljena u Perivoju Gospe od Zdravlja u Zadru.

Fig 4: Bust of don Ivo Prodan, recently erected in the Gospa od Zdravlja Park in Zadar.

Iako su sve to bili početni elementi i prvi uspješni koraci politike *novog kursa*, u čijem stvaranju je na početku i osobno sudjelovao, on se ubrzo distancira i pretvara u jednog od najoštrijih kritičara te politike. Kada su 1905. pobornici politike *novog kursa* (novokursaši) u potpunosti iznjedrili svoju novu politiku kroz poznatu *Riječku* i *Zadarsku rezoluciju* i *Hrvatsko-srpski sporazum*, želeći hrvatsko pitanje riješiti postupno, u etapama, ali uz podršku Mađara i Srba, tome se oštro suprotstavio don Ivo Prodan. Osobito oštro kritizirao je *Riječku rezoluciju* u Dalmatinskom saboru jer nije vjerovao u mogućnost ostvarenja takve politike, a nije štedio ni *Zadarsku rezoluciju* i *Hrvatsko-srpski sporazum*, premda mu se sviđala ideja o potpori Srba i srpskih političkih stranaka ujedinjenju Dalmacije s Hrvatskom. Prodan je također kao i novokursaši smatrao da treba iskoristiti krizu dualizma u Monarhiji za rješavanje hrvatskog pitanja, ali da Hrvati u tome ne smiju pristajati ni uz Beč ni uz Peštu, već da se trebaju samostalno boriti za ujedinjenje i oslobođenje svih hrvatskih zemalja. U borbi novokursaša i Mađara protiv

Beča pribojavao se uspjeha Mađara i još većeg potčinjavanja Hrvata od strane Ugarske. Tvrdio je da *Riječka rezolucija* polazi s nagodbenih stajališta, što je za njega kao pravaša neprihvatljivo, te da neopravdano zanemaruje cjelovitost hrvatskih zemalja i traži ujedinjenje samo Dalmacije s Banskom Hrvatskom, čime se u cjelini ne rješava hrvatsko nacionalno i državno pitanje. Zapravo, Prodan nikako nije mogao zamisliti niti jednu hrvatsku politiku, pa ni politiku *novog kursa*, koja bi hrvatsko pitanje – a to znači ujedinjenje hrvatskog naroda i stvaranje samostalne hrvatske države – mogla uspješno riješiti na temeljima nekakve reformirane Hrvatsko-ugarske nagodbe, te uz potporu Mađara, Srba i eventualno dalmatinskih autonomaša, jer su svi oni bili neprijatelji Hrvata i ujedinjene Hrvatske (BI, 1905, 1345-1469; Diklić, 1998a, 385-387).

Godine 1907. don Ivo Prodan je u svom starom izbornom kotaru Zadar-Pag-Rab-Biograd, a takvih izbornih kotareva u Dalmaciji bilo je tada jedanaest, bio prvi put izabran za zastupnika u Carevinsko vijeće u Beču. Stupivši nakon izbora u taj državni Parlament, u kojem se zbog njegove glomaznosti i velikog broja zastupnika teško dolazilo do riječi, on blisko surađuje sa svim južnoslavenskim, a osobito sa slovenskim zastupnicima s kojima se povremeno nalazio i u zajedničkom Slovensko-hrvatskom klubu ili Svezi južnoslavenskih zastupnika. Zajedno s hrvatskim zastupnicima iz Dalmacije Prodan odmah potpisuje zajedničku državnu ogradu u obliku posebne *Deklaracije*. U toj *Deklaraciji* posebice se naglašava kako dolazak i rad hrvatskih zastupnika u središnji državni Parlament u Beč nikako ne prejudicira državnu položaj Dalmacije. Stoga Prodan i drugi dalmatinski zastupnici smatraju svojom dužnošću izjaviti kako Kraljevina Dalmacija, iako de facto spada u zemlje zastupane u Carevinskom vijeću, de jure i dalje ostaje sastavni dio stare Kraljevine Hrvatske.

Sudjelujući u općoj raspravi o državnom proračunu, a posebice o prijedlogu Vlade ministra predsjednika Maxa Becka za produljenje financijske nagodbe, koja se s Mađarima obnavljala svakih deset godina, Ivo Prodan je 9. prosinca 1907. godine održao u Carevinskom vijeću svoj najveći i najznačajniji parlamentarni govor (HK, 1907-1908; Prodan, 1908). U njemu je kritizirao cjelokupnu austrijsku upravu i politiku prema Hrvatima, a osobito oštro kritizirao je odnos Monarhije prema Dalmaciji, te iznio svoja stajališta prema gotovo svim važnijim onovremenim pitanjima i problemima hrvatske politike u okviru dvojne Habsburške Monarhije, naglašavajući posebice potrebu trajnog rješenja hrvatskog državnog pitanja. To je nedvojbeno njegov ponajbolji govor – sav prožet hrvatskom državotvornošću, u kojem se s hrvatskih nacionalnopolitičkih pozicija nastoje rasčistiti vrlo složeni austrijsko-hrvatski i hrvatsko-ugarski odnosi – a vjerojatno i najbolji govor kojeg je ikada održao jedan od hrvatskih zastupnika u Carevinskom vijeću u Beču (Prodan, 1908).

Nakon aneksije Bosne i Hercegovine 1908. i prevladavanja aneksijske krize 1909., don Ivo Prodan se s hrvatskim zastupnicima iz Dalmacije i Istre u Carevinskom vijeću još više zalagao za ujedinjenje svih hrvatskih zemalja u okviru Dvojne Monarhije, uključujući i novoanektiranu Bosnu, u jednu jedinstvenu administrativno-upravnu i državnu cjelinu pod upravom hrvatskog bana i Hrvatskog sabora. A kada u tome nije uspio pokušao je bar okupiti pravaške zastupnike iz svih hrvatskih zemalja i njihovih sabora, te objediniti sve pravaške političke stranke u jednu jedinstvenu pravašku organizaciju, koja će koordinirati i voditi ukupnu hrvatsku državnu politiku. Najviše na njegov poticaj, iako su u tome participirali i drugi pojedinci pa i predstavnici velikoaustrijskog kruga, bila je sredinom 1911. godine stvorena u Zagrebu Svepravaška organizacija. Ona je okupljala pravaše iz Dalmacije, Istre, Hrvatske, Slavonije i Bosne i Hercegovine, a nastojalo se privući i Slovensku pučku stranku dr. Ivana Šusteršiča. Na čelu te jedinstvene pravaške organizacije (ujedinjenog pravaštva) nalazila se Vrhovna uprava s predsjednikom dr. Milom Starčevićem, a jedan od dopredsjednika zaduženih posebice za Dalmaciju bio je Ivo Prodan. Nakon što je drugi put bio biran za zastupnika u Dalmatinski sabor 1908. i Carevinsko vijeće 1911. godine, te nakon što se kao predsjednik učvrstio na čelu obnovljene Stranke prava u Dalmaciji i postao član Vrhovne uprave i dopredsjednik Svepravaške organizacije, on uoči balkanskih ratova dostiže i postiže vrhunac u svojoj parlamentarnoj i ukupnoj političkoj karijeri (Diklić, 1998).

Dakle, don Ivo Prodan se i kao političar i kao pravaški zastupnik u Dalmatinskom saboru u Zadru i Carevinskom vijeću u Beču stalno zalagao i borio za rješavanje važnih gospodarskih, političkih, kulturnih, prosvjetnih, nacionalnih, socijalnih, jezičnih, prometnih

i mnogih drugih pitanja i problema, a posebice se zalagao za ujedinjenje hrvatskog naroda i svih hrvatskih zemalja, odnosno za što cjelovitije rješenje hrvatskoga nacionalnog i državnog pitanja u Austro-Ugarskoj Monarhiji, ali i izvan nje. Gotovo da nema niti jenoga većeg mjesta u njegovu izbornom kotaru u sjevernoj Dalmaciji, pa i šire, čije probleme on nije dobro poznao i za čija rješenja se nije zalagao u Dalmatinskom saboru i Carevinskom vijeću, te kod vlada u Zadru i Beču. I upravo baš u rješavanju tih samo naoko malih, ali u biti za život običnog čovjeka veoma važnih problema, Prodan je imao i najviše uspjeha, iako je kao pravaški političar cijeli svoj život težio za rješavanjem hrvatskoga državnog pitanja.

Potkraj Prvoga svjetskog rata, kada nakon smrti cara Franje Josipa I. dolazi do obnavljanja rada Carevinskog vijeća, Prodan zajedno s drugim južnoslavenskim zastupnicima sudjeluje 1917. godine u Beču u izradi i donošenju *Svibanjske deklaracije*. Njome se na temeljima "narodnog načela" i hrvatskoga povijesnog državnog prava traži ujedinjenje svih južnoslavenskih zemalja u sastavu Austro-Ugarske Monarhije u jedno posebno državno tijelo. Don Ivo Prodan se krajem rata oštro protivio Trumbić-Pašičevoj *Krfskoj deklaraciji* i koncepcijama Jugoslavenskog odbora u inozemstvu, a zalagao se za rješavanje hrvatskog pitanja na temeljima samoodređenja naroda, hrvatskoga povijesnog državnog prava i *Svibanjske deklaracije*. On stoga oduševljeno pozdravlja povijesnu odluku Hrvatskog sabora od 29. listopada 1918. o otcjepljenju hrvatskih zemalja od Austro-Ugarske Monarhije, te njihovo ujedinjenje i priključenje novostvorenoj Državi Slovenaca, Hrvata i Srba sa središtem u Zagrebu; a istovremeno se protivi brzopletom stupanju te države u prvu južnoslavensku državnu zajednicu, odnosno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca s dinastijom Karadorđevića na čelu.

DON IVO PRODAN AS A POLITICIAN AND REPRESENTATIVE

Marjan DIKLIĆ

Institute of Historical Sciences of the Croatian Academy of Sciences and Arts Zadar, HR-23000 Zadar, Obala kneza Trpimira 8

SUMMARY

Don Ivo Prodan (1852-1933) was a prominent Dalmatian politician and a member of the Dalmatian Parliament in Zadar and of the Emperors Council in Vienna. He was meritorious for the spreading of the first ideas of the Croatian Party of Rights, for the founding of its first groups, political parties and party papers in Dalmatia. The present paper, which deals with Prodan and his role as a politician and a prominent representative of the Party of Rights, was divided into three parts by the author.

In the introductory part the author presents Prodan's short biography with some of the most important details about his origin, education and intellectual development. In the second part of the article the author writes about Prodan's political work and his struggle for the solution of the Croatian national and state question. In the third part

the author argues about Prodan's parliamentary work, both as a member of the Dalmatian Parliament in Zadar and of the Emperors Council in Vienna. In the end there is a short conclusion where Prodan's opinion about the creation of the State of the Slovenes, Croats, and Serbs with the capital in Zagreb with the National Council at the head, and the Kingdom of the Serbs, Croats, and Slovenes with the capital in Belgrade and the Karađorđević Dynasty on the throne is discussed.

Key words: Ivo Prodan, Party of Rights, Dalmatia, Habsburg monarchy

KRATICE

AKSPG - Arhiva Knjižnice Samostana sv. Pavla na Galevcu, fasc. XIX/C-II-59, fasc. XIX/C-II-60.

BI (1902-1905) - Brzopisna izvješća Pokrajinskoga sabora dalmatinskoga. Zadar.

DKČSP (1900) - Druga konferencija Čiste stranke prava. Zadar.

GK (1983) - Glas koncila. Zagreb.

HK (1907-1908) - Hrvatska kruna. Zadar.

HSm (1933) - Hrvatska smotra. Zagreb.

HSt (1933) - Hrvatska straža. Split.

ISSP (1906) - Izvješće o skupštini stranke prava dne 12 svibnja 1906 u Dubrovniku. Zadar.

JD (1936) - Jadranski dnevnik. Split.

Ka (1933) - Katolik. Šibenik.

KS (1898) - Konferencija starčevićanaca na 19 listopada 1898 u Arbanasima. Zadar.

NL (1894, 1996) - Narodni list. Zadar.

Ob (1933) - Obzor. Zagreb.

PHK (1903) - Prilog Hrvatskoj kruni, br. 101. Zadar.

PLKD (1894) - Prilog listu Katolička Dalmacija, br. 63-66. Zadar.

SD (1993) - Slobodna Dalmacija. Split.

SKS, AFAT - Sveučilišna knjižnica Split, Arhivski fond Ante Trumbić, M. 410/43, M. 431/35.

LITERATURA

Bacalja, R. (1988): List "Preko" (1928, 1929). Zadarska revija, 5-6/1988. Zadar, Matica Hrvatska, Ogranak Zadar, 461-466.

Diklić, M. (1990): Pojava pravaštva i nastanak stranke prava u Dalmaciji. Radovi Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Zadru, sv. 32. Zadar, 5-20.

Diklić, M. (1992a): Pravaštvo u zadarskim Arbanasima. Zadar, Mjesna zajednica Arbanasi.

Diklić, M. (1992b): Don Ivo Prodan. Zadarska smotra, 4-5/1992. Zadar, Matica Hrvatska, Ogranak Zadar, 247-249.

Diklić, M. (1995): Na grobu don Ive Prodana. U: Zbornik Zora dalmatinska. Zadar, Matica Hrvatska, 467-469.

Diklić, M. (1998a): Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvoga svjetskog rata. Zadar, Matica Hrvatska i Zavod za povijesne znanosti HAZU.

Diklić, M. (1998b): Pravaštvo don Ive Prodana. Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 40. Zadar, 385-396.

Diklić, M. (2000): Čista stranka prava u Dalmaciji. Vladavina prava, 1/2000. Zagreb, 77-93.

Diklić, M. (2001): Don Ivo Prodan u Dalmatinskom saboru. Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 43. Zagreb-Zadar, 389-458.

Galić, P. (1979): Povijest zadarskih tiskara. Zagreb.

Jasprica Mašinac, V. (1976): Povijesna kronika Janjine. Rijeka.

Prodan, I. (1895a): Uspomene I. Naš program. Zadar (II. izdanje).

Prodan, I. (1895b): Uspomene II. Obseg ujedinjene Hrvatske. Zadar (II. izdanje).

Prodan, I. (1895c): Uspomene IV. Hrvatsko državno pravo. Zadar (III. izdanje).

Prodan, I. (1900): Uspomene X. Borba za glagolicu. 1. dio. Povijest glagolice i nje izvori. Zadar.

Prodan, I. (1904): Je li glagolica pravo svih Hrvata?. Zadar.

Prodan, I. (1908): Programni govor zast[upnika] D. I. Prodana dne 9 prosinca 1907 u Cesarevinskom vieću. Zadar.

Vekarić, N. (1996): Pelješki rodovi, sv. 2. Dubrovnik.

Vekarić, N. (1993): Stanovništvo poluotoka Pelješka, sv. 1-2. Dubrovnik.